

Становище

от проф. д. изк. Ангел Валентинов Ангелов

за дисертационния труд на Райко Павлов Байчев

„Относителност, вечност и преодоляване на времето: приносът на литературата на XX век (Скот Фицджералд, Вирджиния Улф и Самюъл Бекет) в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Представеният труд е с обем от 307 страници и се състои от увод, две глави, заключение, приложение и използвана литература на английски и на български език от 164 заглавия.

Изследователските цели, които си поставя авторът са:

- да установи приноса на високи литературни образци от западноевропейската литература на XX век и от руската литература на XIX век към проблема за времето;

- да съпостави този принос с изследването на същия проблем във философията (и теологията) от старогръцката античност до края на XX в. „Казано най-общо ... да се види арката на този проблем от Хераклит до Хокинг, от древните гърци до модерната физика.“ (с. 5)

Първата цел е изпълнима. Втората цел е героично- нереалистична.

Първата част, озаглавена: „Опит за история на времето“ (т. е. от Хераклит до Хокинг) е есеистично размишление, което се състои от цитати на философи, теолози и учени от съответната епоха, от цитати на съвременни изследователи и писатели и от свързващи автори пасажии. Един изследовател - Мирча Елиаде и един писател – Хорхе Луис Борхес са особено близки на автора. Елиаде е и автор на художествени произведения, поради което и в научните му изследвания звучи белетристичен тон. Може би Райко Байчев също е и писател, поради което предпочита метафорите пред аналитичните построения.

Към кого е насочена частта „Опит за история на времето“? Предполагам - към любознателния читател, който желае да навлезе чрез популярно изложение в проблематиката. Дисертантът се е образовал, пишейки; и му е било интересно; смятам, че подобно изложение е в състояние да предаде своя интерес и понякога - въодушевление на определен тип читатели. Една от двете основни задачи на нормативното определение за дисертация – образователна и

научна степен - „Опит за история на времето“ (с. 18-138) изпълнява и то в две посоки: тя е образовала значително своя автор, може да послужи за образователен подтик и на други. Някои от мислителите, които разглежда, са били по-близки на дисертанта и при тях изложението е по-убедително, напр. в подчастта за св. Августин. (с. 42-62)

В първата част от дисертацията авторът използва определения като "античен човек", но е трудно да се каже каква точно реалност назовава това определение. За коя античност става дума; тя една ли е? Ако авторът има пред вид само Антична Гърция - това са повече от 1500 г. В тези 1500 години се извършват достатъчно исторически промени, които да проявят проблематичността на подобно лесно определение.

Като теоретично въведение към втората част "Време и литература" (с. 139-291) служи „Време и разказ“ на Пол Рикъор, което съчинение авторът резюмира подробно с внимание и разбиране.

Втората част предлага иманентен подход към разглежданите литературни произведения: „Великият Гетсби“ на Скот Фицджералд, „Към фара“ на Вирджиния Улф и трилогията „Молой. Малоун умира. Неназовимото“ на Самюъл Бекет. В дисертацията са също така изтълкувани части от „Вълшебната планина“ на Томас Ман и „По следите на изгубеното време“ на Марсел Пруст, както и „Война и мир“ на Лев Толстой.

За „Великият Гетсби“ авторът смята, че „твърде рядко е разглеждан като роман, който в дълбочина разказва за времето: теза, която открито ще защитаваме, противно на най-разпространените интерпретации, вписващи романа на Фицджералд в канона на американската мечта.“ (с. 14, 174, 176) За да обоснове тезата си, Райко Байчев прилага подход, чиято цел е да постави романа в „трансисторична“ ситуация, да прочете „авантюрата“ на Гетсби, т. е. повествованието като „митичен, древен конструкт“ (с. 184). Погледът на Гетсби, смята авторът, е обърнат към "целия вечен свят" (с. 185, 195). Последното определение е надредно за автора, той го поставя в курсив както в цитат от романа, така и в собствения си текст. Ето защо „Великият Гетсби“ според автора е „роман за времето въобще.“ „Най-разпространените интерпретации“ имат недостатъка да са социално ориентирани, докато целта на Байчев е да отнеме социалността на романа и да го представи като подчинен най-вече на митическа и извънисторична логика.

Неведнъж авторът обещава как ще четете „близко“ романите, как ще се занимава с тях в следващите глави. Наистина той четете романите "близко" или "непосредно" в това значение на термина, че проследява събитията и ги оценява само от тяхната вътрешна гледна точка. Дали произведенията са носители и на идеология, която може критично да бъде анализирана, това не е въпрос, който стои пред автора; нещо повече – подходът му изключва критическия анализ. Неговото тълкуване е иманентно утвърдително. И то пренебрегва историчността на произведенията. В началото на главата, посветена на „Великия Гетсби“ авторът отделя няколко страници, за да даде кратка характеристика на социалната и културна ситуация през 1920-те в САЩ. В този смисъл историчност има, но тя не участва в тълкуването, защото усилието на автора е да се освободи от именно от описаната от него историчност.

Дисертантът не обсъжда в отделни глави „Вълшебната планина“ и „Последите на изгубеното време“, защото „както романът на Томас Ман, така и този на Марсел Пруст, притежават вътрешно вградена, на места съвсем теоретична саморефлексия по проблема за времето“ Темпоралното и вечното често са достатъчно обстойно коментирани от самите писатели... (с. 13-14) Посочената причина може да е основателна само от гледната точка на една основана върху почитанието на авторовата гледна точка иманентна позиция. Допускам обаче, че авторът е предпочел да се съсредоточи върху произведения, написани на английски, за да може да проследи изцяло или отчасти и оригиналния текст. Ако е така, намирам това за основателно, защото отношението му към оригинала влияе положително върху тълкуванията му. На няколко места в дисертацията авторът заявява своето уважение и към постиженията на преводачите. В библиографията обаче имената на преводачите не са посочени. Изключението е при превода на Боеций. Нито едно произведение не се е превело само на български, освен това, преводачите поемат отговорност както за превода, така и за избора какво да преведат, поради което смятам, че посочването на имената им в библиографията е съществено.

Тълкуванията на „Към фара“ и на трилогията „Молой. Малоун умира. Неназовимото“ се основават на внимателен прочит на произведенията. Преимущество на тълкуването е, че авторът познава и други произведения от творчеството на Улф и Бекет (както и от Скот Фицджералд), съпоставянето

между които придава по-голяма убедителност на основната му теза. Във втората част, особено в заключенията към отделните глави, има много и точни наблюдения за структурата на времето в изследваните произведения на литературния модернизъм. Ето едно от тях: Модернизмът „има око, което вижда неща, които всевиждащото око [на разказвача от XIX в.] не може да види.“ (с. 258)

Дисертантът проявява отчетлива склонност към отклонения от основната тема, които той е сметнал за важни, но това възприемам по-скоро като недостиг на съсредоточеност и на ясна логика при разработването на темата. Понякога части от работата напомнят на енциклопедични вписвания – напр. отклонението за романа на XIX в. в главата за „Към фара“. Това отклонение е могло да бъде разработено обстойно и поставено в отделна глава. То е важно съгласно логиката на основния проблем на дисертацията - за приноса към проблема за времето в няколко романа на модернизма. По тази логика проблемът за времето в романа на XIX в. е би бил толкова важен за изследването, колкото и цялата първа част.

Основна особеност на дисертационния труд е: недостиг на аналитичност и предпочитанието към метафоричен език. Авторът дава много и подходящи цитати от литературните произведения, които подкрепят основната му теза. Цитатите свидетелстват за проникновено познаване на произведенията. Озадачавам се там, където цитатите сякаш сами по себе си, почти без анализ, трябва послужат за доказване на едно или друго твърдение. Мога обаче да приема това като проява на близост, като резултат от по-дълго общуване с тези литературни произведения, чиято красноречивост е станала очевидна за автора, но дали е и за читателя? Това също е част от иманентния подход на дисертанта. Иманентната позиция е проведена последователно и спрямо всички философи и теолози, историци на литературата и на културата, които той цитира или чиито работи привлича в подкрепа на тезата си. На едно място има критика към Бахтин.

Иманентният подход има своите преимущества: именно той свидетелства за чувствителността на автора към различни ситуации и преживявания в произведенията. У мен не остава съмнение, че Райко Байчев разбира в дълбочина произведенията, които обсъжда.

Приносите отговарят на съдържанието на дисертацията, но са по-малко от постигнатото в нея. По своя обем и съдържание те напомнят на заключение. Приносните моменти на труда не са посочени в необходимата пълнота и яснота. Но тук докторантът солидарно споделя този пропуск с научния си ръководител, който е следвало да обясни на докторанта как се пишат приноси.

Дребни въпроси и забележки:

- защо авторът не предлага превод на tunnelling process, след като смята че: „... неточния термин „поток на съзнанието“ (... самата Улф е предпочитала собствената си метафора tuneling process, описваща ... по-добре падането на границите между съзнания на героите и това на повествователя, загуба на йерархична мета-позиция, игра и преливане на перспективите)? Байчев описва точно значението на термина, но не предлага превод. И пише tuneling ту с едно, ту с две „н“. Също така изписва tuneling само с едно "l" - две правописни грешки в основен за автора термин. Ако Райко Байчев изписваше tuneling с едно "l", за да назове особеност на в творчеството на американски автор, нямаше да имам това възражение.

Защо не използва българския превод на „Мимезис“ от Ерих Ауербах, а го цитира на английски, който също е превод?

Авторът е могъл да използва повече изследването на Миглена Николчина за Вирджиния Улф.

Неведнъж в труда се споменава или цитира „паметта“. Райко Байчев обаче не разработва този проблем и отношението на паметта към времето. Изследването щеше да спечели, ако на този проблем беше отделено повече внимание.

Авторът има любими думи; при 307 с. текст думата "радикално" е употребена 43 пъти, „атака, атакува“ и производни – 25. Напр. „атакува линейното време; радикално атакувана“ и др. Мога да заключа, че Райко Байчев атакува чрез своя текст социалните и аналитични подходи към историята на литературата и към историята на културата.

Заключение:

Ще гласувам за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата на Райко Павлов Байчев.¹

¹ От дисертацията разбрах, че съм чел Вирджиния Улф наивно, без да взема пред вид идеите на съвременника ѝ Айнщайн. Смятам да се поправа и да прочета „Към фара“ софистицирано, вземайки пред вид напълно съвременната на романа релация на Хайзенберг за неопределеност (Unbestimmtheitsrelation).